

szemle

Háború, forradalom, szociáldemokrácia *

Varga Lajos terjedelmes munkája az első világháború és az őszirózsás forradalom időszakának szociáldemokráciájáról fest átfogó és részleteiben is kidolgozott képet. Impozáns forrásbázisra támaszkodik. A Magyar Országos Levéltárban, a Politikatörténeti Intézet gazdag Archivumában, a Szakszervezeti Levéltárban folytatott alapos kutatómunka mellett számos forráskiadványt, emlékiratot, a korban szereplő politikusok utóbb megjelentetett írásait is bevonta kutatásaiba. Mindezek mellett a politikai sajtó, főként a napilapok – a *Budapesti Hírlaptól* a *Népszaván* át a *Vörös Ujságig* – szintén forrásként szolgáltak. A korábbi szakirodalmat a szerző kellő kritikával tekintette át: a primer források alapján kialakított új szempontjait, értékeléseit, ténybeli korrekcióit a főszövegben és a jegyzetekben is világossá teszi. Ily módon az olvasó nemcsak sok új ténnyel, mozzanattal ismerkedik meg, hanem újszerű, meggyőző kontextusba ágyazottan látja a már korábbról is ismert tényeket, folyamatokat. Úgy is fogalmazhatnánk: a magyarországi szociáldemokrácia minden tekintetben új, a korábbiaknál alaposabb történetével ismerkedhetünk meg.

A hatalmas anyagot a szerző hat nagy fejezetben tárgyalja, lényegében időbeli rendben haladva, a háború és a forradalom eseménytörténetének főbb csomópontjaihoz igazodva. Ezen az alapstruktúrán a szükségszerű tematikus megközelítések nemegyszer rést ütnek, de előfordul, hogy fontos témák is áldozatul esnek a kronológiának. Az ilyen bonyolult, szerteágazó

* VARGA Lajos: *Háború, forradalom, szociáldemokrácia Magyarországon 1914. július–1919. március*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 560 p.

történet leírásánál azonban az effajta szerkezeti problémák óhatatlanul előfordulnak, s a jelen esetben sem okoznak zavart.

A könyv tartalmát lehetetlen akár csak kivonatossan is ismertetni. Ezért – az olvasó tájékoztatása végett – célszerűnek látszik legalább néhány fontosabb témát kiemelni. Az egyik ilyen téma a szociáldemokrácia háború alatti tevékenységének ismertetése. Varga Lajos pontosan elemzi mindazt, amit az MSZDP a munkások védelmében tett, a pártnak (és a szakszervezeteknek) a háború kényszerű elfogadása ellenére is sikeres fellépéseit, amelyek elviselhetőbbé tették a munkásság anyagi helyzetét és megvédték a mozgalom szervezeti kereteit. E keretek 1917-től – áttörve a háborús tilalmak gátjait – rohamos fejlődésnek indultak, s a szociáldemokráciát megkerülhetetlen politikai erővé tették. Ebben a keretben elemzi a szerző a párt hazai és nemzetközi háborúellenes tevékenységét, külön is kiemelve Szabó Ervin *Imperializmus és tartós béke* című munkáját. Joggal állapítja meg, hogy a korábbi szakirodalom (köztük e recenzió szerzője) nem foglalkozott kellő mélységben ezzel a művel. Itt tárgyalja a párt aktív szerepét az őszirózsás forradalomban, rámutatva, hogy Garami Ernő, fontos kormányzati feladatot vállalva, megvált a párt vezetésétől. Talán célszerű lett volna elemezni a pártvezetés helyzetét addigi vezetőjének távoztával: nem hagyott-e túlságosan nagy űrt maga után, ami – a munkástanács megnövekedett szerepével együtt – magyarázhatná a párt viszonylag gyenge szereplését, különösen 1919 tavaszától.

Varga Lajos fontosnak tartotta, hogy a szociáldemokrata párt és a földkérdés problémáját alaposan bemutassa, s elemezze azt a korábbi folyamatot, amelynek eredményeképpen végül is a párt vezetése (és a munkástanács) lényegében elfogadta a demokratikus földreform programját, elutasítva a KMP azonnali nacionalizálásra vonatkozó követelését. Ez fontos lépés lehetett volna a forradalom társadalmi bázisának megerősítése szempontjából. 1919 márciusa után, mint tudjuk, ennek a programnak a hiánya súlyosan érintette a kommün támogatottságát.

A történelmi Magyarország megszűnésével kapcsolatos határozott szociáldemokrata álláspont ismertetése a könyv egyik erőssége. Meggyőzően bizonyítja, hogy a párt mindvégig a népek önrendelkezésének alapján állt; a történelmi Magyarország összeomlásakor az etnikai határok meghúzását támogatta, összekapcsolva az önrendelkezési joggal. Ennek több példáját is felsorakoztatja. Idézi például a *Népszava* 1918. december 3-i számának vezércikkét, amely a december 1-jei gyulafehérvári határozatot a fegyverszüneti szerződés felrúgásának minősíti, s egyben antidemokratikus lépésnek is tartja, mivel a határozatot az erdélyi románok nevében hozták, figyelmen kívül hagyva az erdélyi magyarok és szászok

véleményét. Még világosabban tükrözi a párt álláspontját az 1919. február 4-i berni nemzetközi socialista konferencián szereplő magyar küldöttség (Kunfi, Buchinger) fellépése. Itt is egyértelműen az önrendelkezés jogát követelték, és a vitatott területeken népszavazás elrendelését szorgalmazták. A konferencia (a cseh küldött kivételével) elfogadta mind az önrendelkezés, mind a népszavazás elvét. Más kérdés, hogy a párizsi békekonferencia figyelmen kívül hagyta a nemzetközi szociáldemokrácia álláspontját. Kunfi a konferenciáról szóló beszámolójában mindenesetre elégedetten állapíthatta meg, hogy a magyar küldöttség Bernben az ország védelmezőjeként szerepelt.

A szerző az ország katonai védelmének problémáját elsősorban a szociáldemokrata párt oldaláról ismerteti. Megállapítja, hogy Magyarországon nem volt szervezett hadsereg, amely ellenállhatott volna a szomszédos államok országunkat előzőnlő csapatainak. Idézi – és lényegében elfogadja – azt a korabeli, enyhén szólva is defetista álláspontot, amely szerint fegyveres ellenállás esetén az ország hadszíntérré válhatott volna. Figyelmét inkább a katonatanács – a védelem szempontjából legalábbis problematikus – szerepére összpontosítja. Ennek kapcsán többször kitér Pogány József szerinte egyértelműen negatív szerepére, azzal vádolva Pogányt, hogy hol Saint-Just, hol Napóleon, hol meg éppen a „magyar Trockij” szerepében tetszeleg, s valójában „hatalommániában szenvedő politikai kalandor”. Ez a nyilvánvalóan elfogult, szubjektív értékelés kirí a munka egyébként higgadt, tárgyilagos hangvételéből, s bár Pogány tevékenysége sok tekintetben joggal bírálható, ez a mód aligha győzheti meg az olvasót a szerző igazáról.

Érdekes és fontos témája a könyvnek a szociáldemokrata párt és a kommunista párt viszonyának elemzése. Varga Lajos részletesen ismerteti a *Népszava* és a *Vörös Ujság* között zajló polémiát, világossá téve, hogy a vita tartalmából viszonylag hamar kiderült: nem egy malomban őrlnek. Míg a szociáldemokraták a polgári demokratikus forradalom megszilárdítását tekintették legfőbb feladatuknak, a kommunisták – Szovjet-Oroszország mintájára – a szocializmus megteremtését, a proletárdiktatúra létrehozását szorgalmazták. Az ellentétek hamarosan megmutatkoztak a gyakorlatban is: a munkásság körében végzett kommunista agitációban és a szociáldemokraták ellenlépéseiben, gyakori és egyre élesebb összetűzéseikben is. Varga Lajos egyértelműen a szociáldemokrata álláspontot fogadja el, emellett élesen elítéli a kommunista párt lépéseit, egyre jobban kibontakozó agitációját: ebben csak a féktelen demagógiát látja (ami igaz), és kevésbé veszi figyelembe, hogy ez az agitáció valódi problémákra adott határozott – és népszerű – választ.

A problémák sokasodtak; az agitáció egyre jobban megérintette a munkásság nehéz helyzetben élő tömegeit. De terjedt a probléma súlyának felismerése a párt vezetői körében is: Landler, részben Garbai, majd egyértelműen Pogány József fogalmazta meg a vélt kiút felé mutató utat. A *Népszavába* írt cikkében 1919. február 7-én Pogány már így tette fel a kérdést: kapitalizmus vagy szocializmus a célunk? A párt februári rendkívüli kongresszusán Weltner megkísérelte ugyan az „azonnali szocializálás” követelését a távolabbi jövőbe tolni, de a hangulat már egyre inkább a szocialista követelések mihamarabbi megvalósítása felé hajlott. Emellett hatott Szovjet-Oroszország példája, hatott a „világforradalom” eszméje, s még a párt olyan teoretikusai is a hatása alá kerültek, mint Kunfi Zsigmond. Ő ugyan március 21. előtt ebben a kérdésben nem nyilatkozott meg, de március 28-án a *Vörös Ujságban* már így írt: „...napról napra világosabbá lett, hogy... két leküzdhetetlen lelki energia dolgozik a munkásosztályban. Az egyik az, hogy a hatalom teljességét követeli a maga számára, a másik az, hogy ezt a teljes hatalmat a szocializmus megvalósítására, az imperialista államszervezet és a kapitalista társadalmi rend lerombolására akarja felhasználni. Nyilvánvalóvá lett az is, hogy ezt a mindennél nagyszerűbb világtörténelmi célt a régi módszerekkel megvalósítani, sőt megközelíteni sem lehet, és ezért bukott meg az egész régi politika, és ezért kellett rálépni arra az Útra, amelyet az orosz szovjetforradalom jelölt ki a világ proletárságának.”

A szerző 1919. március 21-ével zárja könyvét – azzal immár a baloldali szociáldemokratákat is vádoló konklúzióval, hogy a KMP-vel való egyesülés kongresszusi felhatalmazás és számos pártvezetői tag tudta nélkül történt. Az egyesüléssel a szociáldemokrata párt több évtizedes sikeres fejlődése kettétört – írja Varga Lajos. – „1918/1919-es kormányképes népszerűségét elveszítette”, és „az 1919-es nagy törést az MSZDP két évtized alatt sem tudta kiheverni”.

Ezzel a szomorú akkorddal zárja elemzését a szerző. Ha végső következtetésével egyet is érthetünk, a párt bukásában, további sorsának alakulásában nyilván egyéb tényezők is közrejátszottak. Ezek bemutatása azonban már aligha tartozhatott ennek a munkának a feladatai közé.

Mucsi Ferenc

(Nem csak) várospolitikai jobbról*

A 20. századi magyar történelem kiváló kutatója és oktatója, a jeles egyháztörténész hiánypótló, posztumusz munkájában a két világháború közötti szövevényes magyar pártstruktúrában sajátos, meghatározó szerepet játszó Keresztény Községi Párt (KKP) történetének elemzésére és értékelésére vállalkozott. Gergely Jenő munkája lényegesen több, mint egy szokványos párttörténet. A kifejezetten városi pártként szerveződött, a budapesti Városházán mintegy két évtizedig egyeduralkodó pozícióban lévő politikai alakulat szerteágazó tevékenységének megismerésén túl az olvasó betekintést nyerhet a kor egyházi ügyeibe, megismerheti a párt egyházpolitikájának fő elemeit, azok elméleti és gyakorlati következményeit, eredményeit. Képet alkothat továbbá Budapest társadalmának vallási tagozódásáról, a párt sikereit biztosító lényegében stabil tömegbázisáról, a nagypolitika és a budapesti Városháza közötti különleges munkakapcsolat problémáiról, a fővárosi adminisztráció működéséről, az önkormányzatot korlátozó törvényekről és törvénytelen kormány szintű beavatkozásokról. Mindemellett fontos adatokat, információkat kaphatunk a párt nemzetgyűlési, illetve országgyűlési, főként pedig a fővárosi törvényhatósági választásokat megelőző kampány során tanúsított politikai küzdelmeiről, a kulisszák mögötti manővereiről, elért eredményeiről.

A szerző a párt előtörténetének ismertetése során fontos eseményként foglalkozik az első világháborút követő, 1920-ban megtartott fővárosi törvényhatósági választásokkal, amikor is a szavazó polgárok a korábbi liberális és demokrata jelöltekkel szemben a keresztény pártok képviselőit preferálták. Így a választással elnyerhető 240 mandátumból 167-et ezeknek a politikai csoportoknak sikerült megszerezniük, amelyek hatalmi pozíciójuk mintegy biztosítékául Keresztény Községi Párt elnevezéssel, napokon belül egységes párttá szerveződtek. A műből megismerhető az elnöki posztra megválasztott Wolff Károly politikai pályájának alakulása, ellentmondásos, sokszínű személyisége, tetteinek objektív értékelése. Az egyes fejezetekben olvasható életrajzi mozaikokból szinte a teljes politikai pályakép összeáll. Megtudható, hogy a magas rangú közhivatalnok miként vált az ellenforradalmi Magyarország politikai életének jeles személyiségévé és a budapesti várospolitikai markáns, meghatározó vezéregyéniségévé, a közélet tisztelt és megbecsült alakjává. Hogy minek

* GERGELY Jenő: *A keresztény Községi (Wolff) Párt (1920–1939)*, Gondolat, MTA–ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2010. 400 p.

köszönhette gyors politikai karrierjét? A könyvben erre a kérdésre is megtaláljuk a választ: Wolff Károly jó reálpolitikai és taktikai érzékkel tudta kezelni a kormány és a főváros között időről időre fellángoló ellentéteket, kialakult konfliktusokat, az egyre színesedő városházi pártpalettán színre lépő különböző eszmei és politikai pártállású politikai csoportokat. Noha mindvégig megőrizte hűségét keresztény, konzervatív elveihez, határozott és következetes szembenállását különféle liberális, demokrata, szocialista nézeteket valló fővárosi frakciókkal, mindez nem akadályozta őt abban, hogy esetenként közös platformra lépjen politikai ellenfeivel (polgári liberálisokkal, szociáldemokratákkal), ha pártja városházi hegemóniája forgott kockán, vagy ha napirendre került a fővárosi autonómia jogkörének drasztikus korlátozása. Wolff Károly (1936-ban bekövetkezett) halálával kezdetét vette pártja hanyatlása. Az utódról, Csilléry Andrásról, a párt korábbi alelnökéről csupán szerény arcképvázlat található a műben. Annyi azért megtudható, hogy nem rendelkezett olyan kiváló kvalitásokkal, amelyekkel képes lett volna a párt bomlási folyamatát megállítani, egységét, autonómiáját a nagypolitika szorításában hosszú távon megőrizni. Egyébként is megpecsételte a KKP sorsát a párton belül felerősödött, majd rövidesen önállósult szélsőjobboldali radikalizmust képviselő csoport, az ifjú generációt reprezentáló antibolsevista és antiszemita nézeteket valló, szervezési ügyekben nyílas módszereket alkalmazó Kékkeresztes Mozgalom. Az új pártelnök égisze alatt végül a párt több frakcióra bomlott, önállósága 1939 februárjában megszűnt, egyesült ugyanis a Magyar Élet Keresztény Községi Párttal, azaz a fővárosi kormánypárttal.

A vaskos kötet *A Keresztény Községi (Wolff-) Párt genézise* és a *Wolff Károly elhunytától a Keresztény Községi Párt haláláig* című keretfejezetek közötti tizenegy fejezet apró részkérdésekre is kitérő alaposággal tárja fel a párt politikai, ideológiai alapelveit és a várospolitikáé egy területén kifejtett tevékenységét, a fővárosi kegyúri jogának gyakorlásával összefüggő intézkedéseit, a nagypolitikától való különállását motiváló körülményeket. A mű szerkezete az országos, illetve a fővárosi választások rendjét, kronológiáját követi. A szerző a KKP súlyának, tekintélyének, befolyásának növekedését jól érzékelteti a korszak törvényalkotó munkájában való részvételének, elsősorban a párt politikai státuszát is befolyásoló, meghatározó újabb és újabb fővárosi törvényekkel kapcsolatban megnyilvánuló aktivitásának, taktikai manővereinek bemutatásával. Hasonló célt szolgál a választások alkalmával megszerzett mandátumok elemzése és értékelése, valamint a várospolitikára gyakorolt hatásuk és következményeik megismertetése az olvasóval. A műben a várospoli-

तिकai kérdésekkel közel azonos teret (az összes terjedelem mintegy 15–15 százalékát) kapnak az egyházpolitikával, plébánosválasztásokkal, templomépítésekkel, felekezetek segélyezésével kapcsolatos ügyek. Az arányok ilyenén alakítását a párt keresztény jellege tehetné indokolttá, de Wolff pártja – megítélésem szerint – elsősorban mint a korszak várospolitikáját közel két évtizedig meghatározó fővárosi párt került be Budapest politikatörténetébe, és nem mint keresztény politikai szervezet. Indokolt lett volna még részletesebben ismertetni, elemezni a párt városházi tevékenységét továbbá azért is, mert a Horthy-korszak budapesti várospolitikája sokszínűbb, gazdagabb volt, mint e mű alapján megismerhető. Gergely Jenő ugyanis csak a várospolitika legfontosabbnak ítélt területével foglalkozik művében: a gazdasági és pénzügyekkel, a költségvetésekkel, a kommunálpolitikával (közüzemekkel), a szociálpolitikával, azon belül a munkáskérdéssel. Ám a KKP-frakció tagjai az oktatásügy, az egészségügy, a városfejlesztés stb. területén is komoly tevékenységet fejtettek ki, s nem csupán hiányosságokat, megoldatlan problémákat hagytak az utókorra, hanem feltétlenül szerepük volt az eredmények létrejöttében is. Hiszen a főváros legtekintélyesebb, legnagyobb hatalmi pozícióval rendelkező pártjának hozzájárulása, akarata nélkül az ellenzék által megálmódott tervek aligha realizálódhattak volna.

Gergely Jenő munkájában gondosan ügyelt arra, hogy a nagypolitika és a várospolitika összefüggésének, kölcsönhatásának ötvözése ne szenvedjen csorbát sem a bethleni konszolidáció, sem pedig a Gömbös színrelépésével megkezdődő radikalizálódó, jobbra tartó kormányzati politika időszakában.

A terjedelmes monográfia megírásához felkutatott imponálóan gazdag levéltári forrásanyag, tekintélyes mennyiségű egyéb korabeli dokumentum, sajtótermék, a rendelkezésre álló csekély szakirodalom teljes körű feldolgozása teszi hitelessé és szakmailag értékessé Gergely Jenő munkáját.

Tiszteletre méltó a szerző azon törekvése, hogy a Keresztény Községi Párthoz tartozó, bárminő funkcióba került városatyák mindegyikét nevesítse, noha az ilyen és ehhez hasonló fontos adatoknak talán jobb helye lett volna egy mellékletben vagy függelékben. A főszöveget kissé megterheli – többek között – az 1920-ban megválasztott 167 keresztény párti törvényhatósági bizottsági tag nevének, (akinél lehetséges volt) születési évének, vallásának és foglalkozásának feltüntetésével történő felsorolása hat oldalon át (52–57.). Hiszen kézikönyvbe illő témérdek adatról van szó! Vonatkozik e megjegyzés például az 1930-as és 1935-ös fővárosi választási eredmények ismertetése kapcsán az összes megválasztott (párt-

állástól független) képviselő választóközrizenkénti felsorolására is (216–218., 322–324.). Ugyancsak tehermentesíteni lehetett volna a főszöveget, ha néhány hosszabb idézet is mellékletbe kerül (például 22–24., 301–302.).

A rendkívül fontos és vaskos munkában természetesen találni néhány kisebb-nagyobb tévesztést, elírást, amelynek oka, hogy az utolsó simításokat, a nyomdába kerülés előtti korrekciókat a szerző – halála miatt – már nem tudta elvégezni. Ilyen elírás például, hogy Kozma Jenő főpolgármester volt, vagy az, hogy 1935-ben fővárosi törvény készült. KP helyett bizonyára KKP lett volna a helyes. Nem egyezik továbbá a keresztény párti nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselők száma a Keresztény Községi Párt által egész működése alatt megszerzett mandátumok számával. A választásonként név és szám szerint közölt adatok 52 mandátumról tanúskodnak (37–38.). A mű 39. oldalán pedig a következők olvashatók: „1920–1939 között a KKP összesen 48 parlamenti mandátumot szerzett, amely 13 személy között oszlott meg”, holott az 1920-as adatok szerint 15 fővel képviseltette magát a párt a parlamentben. Az 1922-es választási eredményeket tárgyaló fejezetben tíz kereszténypárti honatya megválasztásáról esik szó (96.), míg a könyv 38. oldalán tizenketten szerepelnek.

A kötethez csatolt 19 korabeli dokumentumot tartalmazó CD-melléklet további fontos adalékokkal járul hozzá a téma alaposabb megismeréséhez. A dokumentumok többsége a párt történetéhez társítható és a pártvezér különböző megnyilatkozásait tartalmazza, hat szemelvény a főváros működését szabályozó törvényekből idéz, további néhány egyházi kérdésekkel foglalkozik.

Gergely Jenő érdekes és gondolatgazdag, jól sikerült könyve nemcsak a szűk szakmabeliek érdeklődésére tarthat számot. Figyelmébe ajánlható kezdő kutatóknak, tanároknak, diákoknak és általában mindazoknak, akik a Horthy-korszak társadalom-, politika- és várostörténet témakörében kívánják ismereteiket gyarapítani, és időt szentelnek a Horthy-korszak árnyaltabb, korrektebb megismerésére.

Varsányi Erika